

Reflectie en rationaliteit beginnen bij de opvoeding

Reflectie en rationaliteit zijn van groot belang in de islam. Daarin rust echter niet alleen een taak voor de wetenschap of voor geestelijken. Het betreft een verantwoordelijkheid voor iedere gelovige. Bij elke religieuze opvatting zou men zich moeten afvragen of deze op logica berust en wat de consequenties ervan zijn voor anderen en zichzelf. Die verantwoordelijkheid is vooral belangrijk bij de opvoeding van kinderen.

Tijdens uitzendingen van de religieuze televisiezender *Iqra* passeren onderin het beeld korte *fatwa's* over uiteenlopende onderwerpen. Ze geven antwoord op vragen die moslimkijkers uit alle delen van de wereld stellen. Een team van schriftgeleerden geeft korte en bondige antwoorden. Op een avond kwam de volgende vraag voorbij: "Is de studierichting 'islamitische theologie' (*Ilm al-lâbouth* of *Al-Ilâbiyât*) geoorloofd?" Het antwoord luidde: "Geen bezwaar, mits de geloofsleer (*aqida*) stevig genoeg verankerd is. Maar waakzaamheid is geboden." Ik vermoed dat een moslim uit een westers land deze vraag stelde. Naar mijn weten bestaat er in islamitische landen namelijk geen aanbod voor een academische theologische studie zoals we die in het Westen kennen. Er zijn wel faculteiten voor 'islamitische studies' of voor bestudering van de islamitische wet (*shari'a*). In de tijd waarin ik in Marokko filosofie studeerde, werd als onderdeel van de 'islamitische filosofie' een vak onderwezen dat je theologie zou kunnen noemen (*Ilm al-kalaam*). Vanwege de toenemende noodzaak om de islam volgens westerse benaderingen theologisch in te bedden, groeit ook de behoefte aan academische theologische islamopleidingen. Bijvoorbeeld om eigen geestelijken op te leiden, zodat hun werk in moskeeën en daaraan gelieerde organisaties, of islamitisch pastoraal werk in publieke instellingen, meer aansluit bij de westerse context.

De terughoudendheid ten opzichte van theologie, zoals naar voren kwam door bovengenoemde vraagsteller en het antwoord op de vraag van de kant van de hooggeestelijken, is opvallend. Het geeft de indruk dat men van mening is dat theologie als wetenschap hooguit een min of meer noodzakelijk kwaad is. Maar klopt dat wel? Of is dit een zoveelste indicatie dat de islam niet te verenigen is met vrij, rationeel denken en reflectie? Heeft islamitische theologie in het Westen überhaupt toekomst als potentiële moslimstudenten al twijfelen over het nut en de vraag of deze studie geoorloofd is? Enkele vragen die de genoemde terughoudendheid oproepen. Het zou kunnen dat de weerstand tegen hedendaagse theologie teweeg wordt gebracht tijdens religieuze deelstudies. Ik sluit echter ook niet uit dat deze angst om vrijer te denken, te maken heeft met de religieuze opvoeding die veel jonge moslims door of onder regie van hun ouders krijgen.

Religieuze overdracht

Ook ik ben vader van jonge kinderen. Ik ben me bewust van mijn verantwoordelijkheid als opvoeder. Daarom houd ik graag zoveel mogelijk zelf de regie over hun godsdienstige ontwikkeling. Dat betekent onder meer dat ik de geloofsoverdracht doseer. Een onvoldoende doordachte overdosis aan geloofsoverdracht kan hen belemmeren in hun ontwikkeling, terwijl het ook geen garantie biedt dat ze (goede) moslims worden. Ik beperk me daarom vooral tot het geven van hulpmiddelen om hen in staat te stellen zelf de essentie van het geloof te begrijpen. Dat doe ik door hen veel persoonlijke aandacht te geven, goede onderwijsbegeleiding, en hen aan te moedigen om zich in allerlei vormen van kunst en cultuur te verdiepen. Ik breng hen niet uitsluitend naar de moskee, want het bezichtigen van kerkgebouwen, synagogen en tempels, en daarover praten, hoort ook bij een religieuze opvoeding. En zodra een van de kinderen met een uitspraak met een religieuze inslag thuis komt, diep ik dat graag met hem of haar uit. Dat kan over van alles gaan. Van: "Waarom schreeuwt meneer (de imam tijdens de vrijdagpreek) zo hard?" tot "Ik ben bang voor Allah". Ook meer existentiële vragen komen aan bod: "Bestond ik voordat ik geboren werd? Waarom bestaan we eigenlijk?"

Na het avondeten luister ik naar zulke vragen, maar ik geef geen antwoorden. Die doen er niet toe. Het gaat om hún vragen en hún antwoorden. Hoe meer vragen zij kunnen stellen, hoe beter. Zo trainen zij hun intellect al vroeg. Ook in religieuze aangelegenheden. Op dit gebied wordt het verstand van een moslimkind te vaak door hun ouders op non-actief gezet door ze antwoorden te geven, voordat het kind zijn vragen stelt. Moslimkinderen in westerse landen krijgen bovendien veel ongevraagde geloofsoverdracht door derden, zowel door moslims als door andere burgers. Overall worden ze op hun 'moslim zijn' aangesproken. Daardoor zouden ze kunnen gaan denken dat er maar twee soorten mensen bestaan: moslims en niet-moslims. "Waarom hebben wij geen kerstboom? Omdat wij moslims zijn?" Deze overactieve geloofsoverdracht ontnemt kinderen vaak de mogelijkheid om essentiële vragen te stellen. Kinderen hebben niet zozeer antwoorden nodig, maar de mogelijkheid om oneindig veel vragen te stellen. En in alle vrijheid. Helaas wordt dit veelal ontmoedigd of zelfs bestempeld als influisteringen van de Satan. Vragen mogen stellen, zou echter de richtlijn moeten zijn voor iedere opvoeding; en vanaf vroege leeftijd. Ouders zijn hiervoor primair verantwoordelijk. Zo kunnen individuen opgroeien die in staat zijn om naast het belijden van het islamitische

geloof, er ook over na te denken; het beter te begrijpen en verstaanbaar te maken. Door 'de regie over de religieuze ontwikkeling van mijn kinderen te houden', probeer ik ze dus weerbaar te maken tegen de, vaak ongevraagde, geloofsoverdracht.

Ik vraag ze daarom regelmatig wat hen door anderen wordt verteld over religieuze onderwerpen. Mijn advies aan hen is steevast om als iemand over geloof, moslim zijn en dergelijke begint te (s)preken, direct te zeggen dat ze zelf kunnen nadenken. En dat ze geloofzaken met pa en ma bespreken. Dat werkt echter niet altijd. Laatst kwam een van de kinderen met een opmerkelijk verhaal. De moeder van zijn vriend zou hem het volgende hebben voorgehouden om hem aan te moedigen iets goeds te doen: "Op je schouders hangen twee engelen. De ene schrijft je goede daden en de andere de slechte. Ze geven dit aan God door. Goede dingen leveren goede punten op en daarmee kun je in het paradijs¹ toegang krijgen tot de snoepwinkel. Mijn kind antwoordde: "Die punten hoef ik niet, want ik vind snoep helemaal niet gezond." Wij hebben onze kinderen inderdaad overtuigd dat snoep niet gezond is. "Geloof je dat?", vroeg ik hem. "Ik hoef het niet te geloven", antwoordde hij. Alsof hij wilde protesteren tegen de onlogica in dit verhaal. En inderdaad: stel dat hij, doorredenerend, zou denken dat snoep ongezonder is en hij dus geen paradijselijke snoep hoeft, en dus ook geen goede daden zou hoeven te verrichten? Dan zou de moeder van zijn vriendje het tegenovergestelde bereiken van hetgeen zij wilde.

Zelfs het paradijs zelf spreekt niet tot zijn verbeelding, ontdekte ik later. Voordat ik hem 's morgens naar school breng, bak ik Nederlandse pannenkoeken voor hem. En hij neemt er een mee naar school. Klasgenootjes zijn daar dol op en vragen hem altijd om een hapje. "Deel je dan met hen?" "Jawel, zeker met kinderen die hun broodtrommel hebben vergeten, deel ik. Want daar verdien ik een paar *punten*² mee." Het was dus meer dan voldoende om hem voor te houden dat er 'punten worden verdiend' bij goede daden. Waar het naartoe leidt en hoe ze worden 'uitgekeerd', doet er niet toe. Het gaat erom dat het verrichten van goede daden 'rendement' oplevert, dat zich niet onmiddellijk in materiële zin manifesteert.

Een ander voorbeeld. Op een avond spraken mijn echtgenote en ik af bij pas getrouwde vrienden. Zoals nog vaak gebeurt bij veel mensen met een Marokkaanse afkomst, werd onze afspraak verstoord door onaangekondigd bezoek van naaste familieleden. Daar waren ook kinderen bij. Op een gegeven moment ving ik een gesprekje tussen een vader en zijn zesjarige dochttertje op. "Niet liegen hé!", zei de vader met een opgestoken wijsvinger. "Mijn schatje liegt niet, hé? Wat gebeurt er als mijn schatje liegt?" Het meisje keek hem met een verbaasde blik aan en bleef stil. "Je wordt verbrand in de hel, hé", benadrukte de vader. Hij wilde kennelijk een snoeiharde moraal meegeven. Maar moralen gebaseerd op lokkertjes (snoep) of schrik (hel) leggen een zwaar beslag op het kinderlijk intellect en kunnen angstige en onzekere individuen kweken. Het is daarom essentieel dat het kind zelf inzicht krijgt in het gegeven dat iets in zichzelf 'goed' of 'kwaad' kan zijn.

Varkensvleeslogica?

In 2006 gaf ik een lezing waarbij ik de rode draad presenteerde van mijn kort daarvoor verschenen boek *De moslim die ik ben*. Onder het publiek waren ook drie moslimvrouwen. Eén was een Nederlandse bekeerling en de andere twee waren van Marokkaanse en Bosnische afkomst. De laatstgenoemde twee hadden wat moeite met mijn 'rekkelijke geloofshouding'. Een gevolg van mijn rekkelijkheid is namelijk dat het mij vrijwaart van haat of vijandigheid die door religieuze teksten gelegitimeerd kunnen worden. "Christenen, joden, atheïsten, humanisten, ongelovigen, mormonen, homoseksuelen, sjiëten of andersgelovigen, zie ik niet als mijn vijand of als minderwaardige mensen", hield ik de aanwezigen voor. De jonge Marokkaanse vrouw vroeg of ik door deze opstelling niet teveel van het geloof en de Koran verwijderd was geraakt. Want "waarom eten wij moslims geen varkensvlees? U als theoloog zou dat toch moeten weten?" vroeg ze. "Dit is een ritueel. Misschien niet eens rationeel te onderbouwen, maar elke religie heeft zo haar eigen eetverboden. Maar laten we zeggen: omdat een varken onrein is", was mijn antwoord. "Nee", zei ze. Ze legde daarna eerst aan de aanwezige niet-moslims uit dat zij hen niet wilde beledigen en vervolgde: "Omdat wij geen mensenvlees mogen eten. Dat staat echt in de Koran en ik zal u deze koranverzen mailen". Zij legde dit verder uit, terwijl de andere deelnemers – een jood, veel christenen en enkele humanisten – vol verbijstering luisterden. De koranverzen waaraan zij refereerde, luiden: "Zeg: zal ik u iets aanzeggen, dat bij God nog slechter beloond wordt dan dat? Zij die God heeft vervloekt en op wie hij vertoornd is en wie hij tot apen en zwijnen heeft gemaakt." (Koran, 5: 60). Joden zouden door deze 'goddelijke ingreep' in essentie varkens zijn. Wie dus volgens deze eigenaardige logica varkensvlees eet, eet indirect mensenvlees (joden) en daarom zou dit in de islam niet mogen.

Ik heb dit voorval intussen aan veel moslims voorgelegd: van imams tot leken. Allemaal verbaasden ze zich over deze koraninterpretatie. Ik sluit niet uit dat een deel van de verklaring ligt in wat kinderen tijdens hun opvoeding over het varken te horen krijgen.

¹ In de islamitische levensbeschouwing komen kinderen automatisch in het paradijs.

² 'Punten' is 'adjr' ofwel beloning.

Het oefenen van reflectie en rationaliteit moet ook als het om islam gaat bij de opvoeding beginnen. Reflectie en rationaliteit en de verantwoordelijkheid voor vernieuwing, verlichting of hoe men dat wil noemen, is in onze huidige context geen kwestie van grote intellectuele projecten, grondige religiekritiek, het censureren of verscheuren van de Koran of het aanvallen van religieuze symbolen. We zetten pas echte stappen vooruit als we stil staan bij de manier waarop we dagelijks met onze religiositeit omgaan en vooral bij de vraag hoe we deze aan onze kinderen overdragen.

© Op dit artikel rust copyright.